

МОДЕЛЬ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ АПК

Запропоновано адаптовану модель ефективного управління ресурсним, господарським та вартісним потенціалами підприємств АПК України на основі методики DuPont

Постановка проблеми. Ефективність функціонування господарюючої системи визначається наявністю та рівнем використання матеріально-технічних, трудових, фінансових та інших ресурсів, а також можливостей їх реалізації. В синергетичній формі діяльності підприємства виокремлюється вплив власних фінансових ресурсів, які відображаються в балансі підприємства як власний капітал.

Відповідно до П(С)БО 2 "Баланс", власний капітал підприємства – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань [4].

Власний капітал суб'єкта господарювання є складовою його сукупного потенціалу, оскільки в сукупності з залученим капіталом є джерелом формування ресурсів та господарських результатів підприємства. Саме тому, сьогодні перед учасниками процесу господарювання постають проблемні питання щодо того, як визначити ефективність формування власного капіталу. Це можливо здійснити через оцінку рівня використання та управління ресурсним, господарським та витратним потенціалами підприємства.

Проблема ефективності управління потенціалом суб'єктів господарювання посідає важливе місце серед актуальних проблем економічної науки. Зацікавленість нею повинна виникати на різних рівнях управління економікою – від власників підприємства до керівників держави.

Фактично визначення ефективності управління потенціалом підприємства полягає в оцінці його результатів. Такими результатами можуть бути прибуток, рентабельність, обсяги виготовленої продукції в натуральному чи вартісному виразі. Але ж сама по собі величина цих результатів не дає змоги робити висновки про ефективність або неефективність формування та використання потенціалу підприємства, оскільки невідомо, якою ціною отримані ці результати.

Звідси для отримання об'єктивної оцінки ефективності потенціалу необхідно також врахувати оцінку тих витрат, що дали змогу одержати ті чи інші результати. Наприклад, процес виробництва здійснюється через поєднання факторів, що його визначають: засобів праці (основні засоби), предметів праці (оборотні активи), робочої сили (трудові ресурси).

Відзначимо, що істотним чином на ресурсний, господарський та вартісний потенціали впливає фінансовий стан підприємства, а також певні організаційні, управлінські, технологічні та інші переваги, що відображаються як нематеріальні ресурси. Тому, за оцінку витрат логічно взяти оцінку всіх перелічених ресурсів.

Виходячи з цього, визначення "ефективність управління сукупним потенціалом підприємства" являє собою комплексну оцінку кінцевих результатів використання основних і оборотних активів, трудових і фінансових ресурсів, а також нематеріальних активів за певний період часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження наукових праць економістів, фінансистів, статистиків щодо вивчення функціонування суб'єктів господарювання на макро- та мікрорівнях показали, що конкретної моделі визначення ефективності формування власного капіталу не існує. Прикладом моделі ефективного управління власним капіталом підприємства є модель DuPont, яка була побудована Ф. Дональдсоном Брауном (F. Donaldson Brown), електротехніком, який з 1914 році працював в хімічній компанії DuPont. При купівлі DuPont 23 % акцій General Motors Corp, менеджери компанії поставили перед Брауном завдання

упорядкувати фінанси автомобільної корпорації. Це був один з перших широкомасштабних проєктів реінжиніру в США. За словами колишнього керівника GM Альфреда Слоана, багато в чому успіх GM належав системі планування та менеджменту, яку розробив Браун. За рахунок подальших успіхів компанії, модель DuPont набула великої популярності серед усіх великих корпорацій США. Вона була домінуючою формою факторного фінансового аналізу до 1970-х рр.

Модель DuPont протягом років свого існування використовувалась науковцями-економістами за різним призначенням. Дурицький І.М. застосовує модель DuPont для комплексної оцінки фінансового стану підприємства [2]. Нік Антілл, Кеннет Лі використовують дану модель з метою визначення прибутковості інвестицій та майбутньої оцінки вартості підприємства [3]. Е.В. Юда, І.Р. Унян на основі моделі визначають доходність діяльності банку [5]. В Росії маркетологи дану методику використовують для побудови прогнозу обсягів продажу підприємств [1]. В Україні прикладне використання даної методики факторного аналізу власного капіталу відсутнє.

Метою дослідження є обґрунтування адаптованої моделі ефективного формування власного капіталу до умов вітчизняної економіки з метою налагодження управління ресурсним, господарським та вартісним потенціалами власників та менеджерів українських підприємств.

Об'єктом дослідження виступає господарський, ресурсний та витратний потенціали підприємств агропромислового комплексу України (АПК). АПК – це велике міжгалузеве утворення, органічна частина економіки країни, яка включає сукупність галузей, пов'язаних між собою процесом відтворення, основне завдання якого – забезпечення продовольчої безпеки країни, оптимальних норм харчування населення України [6, с. 4].

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування господарюючої системи проявляється через розвиток всіх напрямів її діяльності. Результативними показниками господарського потенціалу підприємства є абсолютні величини чистого прибутку і власного капіталу та відносна величина їх співвідношення – прибутковість власного капіталу. Для дослідження формування цих показників в системі ресурсного та господарського потенціалу можна використати модель DuPont.

В моделі DuPont використовуються наступні показники:

1. *Чистий дохід (вручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)* є результатом господарського потенціалу і визначається шляхом вирахування з доходу (вручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) відповідних податків і зборів.

2. *Витрати* як зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів формуються від використання ресурсів на створення об'єктів діяльності підприємства, які забезпечують надходження чистого доходу.

3. *Власний капітал* є величиною, яка формує вартісний потенціал підприємства.

4. *Зобов'язання* – заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, призведе до зменшення ресурсів і потенціалу підприємства, що втілюють в собі економічні вигоди.

5. *Чистий прибуток (збиток)* розраховується як алгебраїчна різниця між господарським потенціалом підприємства за чистим доходом і витратами ресурсів на його формування.

6. *Активи* – ресурси, контрольовані підприємством в результаті минулих подій, формують майновий потенціал, використання якого, як очікується, приведе до надходження економічних вигод у майбутньому.

7. *Прибутковість чистого доходу* – це рівень генерування чистим доходом чистого прибутку. Цей показник визначається відношенням чистого прибутку як якісного показника господарського потенціалу до його абсолютного показника – чистого доходу. Показник є обґрунтованим критерієм якісної оцінки господарського потенціалу.

8. *Завантаженість активів* характеризує величину чистого доходу, що може бути генерований вартісною одиницею активів. Він показує, наскільки ефективно використовуються активи або скільки разів сумарний капітал обертається на підприємстві. Оборотноість показника визначається відношенням обсягу чистого доходу до середньорічної вартості (первісної, балансової) активів. Щоб максимізувати цей показник необхідно мінімізувати поточні і постійні активи та максимізувати господарський потенціал.

9. *Прибутковість (рентабельність) активів* характеризує узагальнений результат діяльності підприємства, показує частку відтворення, яка генерується середньорічною вартістю активів, що використовуються в господарській діяльності. Цей показник дозволяє контролювати ефективність господарювання і показує рівень якісного результату господарського потенціалу на вартісну одиницю майнового потенціалу.

10. *Загальна залежність активів (майнового потенціалу)* – характеризується відношенням середньорічної вартості активів до середньорічної вартості власного капіталу.

Показник визначає межу, до якої може бути покращена діяльність підприємства за рахунок залучених фінансових ресурсів. Основним критерієм оцінки ефективності загальної залежності активів є вартість залучених ресурсів. Якщо вартість нижча показника рентабельності активів, то збільшення долі залучених ресурсів у структурі постійного капіталу призводить до зростання показника рентабельності власного капіталу і навпаки, якщо рівень вартості вище рентабельності активів, то збільшення долі залучених зобов'язань у структурі капіталу призводить до зниження рентабельності власного капіталу.

Збільшення частки позикових коштів супроводжується підвищенням ризику втрати підприємством фінансової незалежності.

З огляду на цей ризик у процесі аналізу необхідно визначати і регулювати рівень залежності майнового потенціалу, з'ясувати на скільки відсотків зміниться рентабельність власного капіталу при зміні чистого прибутку на 1 % за умов різних часток позикового капіталу в пасивах підприємства.

Дія рівня залежності майнового потенціалу полягає в тому, що незначні зміни чистого прибутку можуть спричинити істотні зміни рентабельності власного капіталу.

Слід, зважати також на зворотній напрямок дії показника залежності активів. При незначному зменшенні чистого прибутку рентабельність власного капіталу істотно знизиться на підприємстві з високою залежністю активів і несуттєво - з низькою.

Залежність активів відображає потенційні можливості підприємства впливати на темпи зміни чистого прибутку шляхом зміни господарського потенціалу та структури власного і позикового капіталу.

Ефект рівня залежності активів показує, на скільки відсотків підвищується рентабельність власного капіталу підприємства за рахунок залучення в господарський оборот позикового капіталу, незважаючи на його платний характер. Нарощення фінансової рентабельності (тобто рентабельності власного капіталу) може мати місце лише у випадку, коли економічна рентабельність використання всього інвестованого капіталу більша від середнього рівня фінансових витрат, пов'язаних із залученням позикових коштів.

11. *Прибутковість (рентабельність) власного капіталу* є найбільш важливим показником з точки зору власників підприємства, характеризує частину чистого прибутку, яка припадає на середньорічну величину власного капіталу.

З представленої моделі видно, що рентабельність власного капіталу залежить від 3 чинників: рентабельність чистого доходу, завантаженість активів і структура джерел коштів, авансованих в дане підприємство. Істотність виділених чинників з позиції поточного управління пояснюється тим, що вони в певному значенні узагальнюють всі сторони потенціалу підприємства, його статику і динаміку і, зокрема, показники: перший чинник узагальнює якість господарського потенціалу, другий – майновий потенціал, третій – фінансові ресурси.

Необхідно додати, що цим чинникам властива специфіка діяльності підприємства, наприклад, в капіталомістких господарюючих системах показник капіталовіддачі, як правило, має невисоке значення, а рентабельність може бути відносно високою. Високе значення залежності активів можуть дозволити собі підприємства, які мають стабільне і прогнозоване надходження грошей або велику частку ліквідних активів (підприємства торгівлі).

Показник рентабельності власного капіталу має свої особливості:

✓ по-перше, він визначається поточною результативністю господарського потенціалу, отже вірогідний ефект довгострокових інвестицій, що плануються не відображає;

✓ по-друге, він є індикатором ризикованості бізнесу, тобто його високе значення може триматися протягом тривалого періоду часу, але містити прихований ризик для власників і кредиторів;

✓ по-третє, чисельник показника (чистий прибуток) – динамічний, відображає результати діяльності і рівень цін, що склалися в минулому періоді, а знаменник (середньорічний власний капітал) – складався протягом ряду років, тобто його балансова оцінка може дуже відрізнятися від ринкової оцінки.

Таким чином, рентабельність власного капіталу значною мірою залежить від умілого маневрування величиною ефекту залежності активів. До певного моменту підвищити ефект залежності активів можна екстенсивно за рахунок збільшення частки позикових коштів. Але при цьому потрібно враховувати такі правила фінансового менеджменту:

1. Не можна надмірно збільшувати частку позикових коштів у структурі капіталу, оскільки при цьому значно підвищується ризик втрати фінансової стійкості, і будь-які затримки у виробничому процесі або несприятливі зміни ринкової кон'юнктури (на ринках кредитних ресурсів, готової продукції, сировини тощо) можуть призвести до значного від'ємного значення ефекту залежності активів.

2. Регулювати величину позикових фінансових ресурсів можна лише залежно від значення диференціала (різниця між економічною рентабельністю активів та середньою розрахунковою ставкою відсотку по позикових коштах). Більші можливості для нарощення позикового капіталу мають ті підприємства, у яких значний запас диференціала. Але при цьому потрібно пам'ятати, що зміна рівня залучених фінансових ресурсів в свою чергу впливає і на величину диференціала. Чим більше залучених ресурсів, тим дорожче будуть коштувати вони для підприємства за рахунок включення до їх вартості витрат за ризик.

3. Підприємство завжди повинно залишати певний резерв позикової місткості, щоб у разі необхідності мати змогу покрити потребу у фінансових ресурсах за рахунок нових залучених зобов'язань і при цьому не змінити знак диференціала з "+" на "-". Досвідчені фінансові менеджери намагаються маневрувати у межах оптимального діапазону частки позикових коштів у структурі капіталу (від 30 до 50 %). Як свідчить досвід високорозвинутих країн, найкраще підтримувати частку позикового капіталу на рівні 40 % (що відповідає значенню залежності активів 0,67), оскільки у цьому випадку ринок найкраще оцінює власний і статутний капітал підприємства.

4. Показник сили дії залежності активів характеризує фінансовий ризик, пов'язаний зі структурою капіталу. Чим більше значення цього показника, тим більший ризик

неповернення зобов'язань з процентами для позичальників та ризик невиконання дивідендів для власників. Ситуація ще більше ускладнюється, коли одночасно підвищується комерційний ризик, тобто ризик недоотримання чистого прибутку від діяльності підприємства.

5. Виділення у складі загального ризику власників капіталу комерційного та фінансового ризиків має принципове значення при обґрунтуванні оптимальної

структури капіталу. В цьому випадку комерційний ризик розглядається як ризик не гарантованості фінансового результату (чистого прибутку) при 100% фінансуванні майнового потенціалу за рахунок власного капіталу.

Отже, модель DuPont – це ефективний інструмент управління ресурсним, господарським і вартісним потенціалами підприємства. Її адаптований алгоритм для підприємств України наведено на рис. 1.

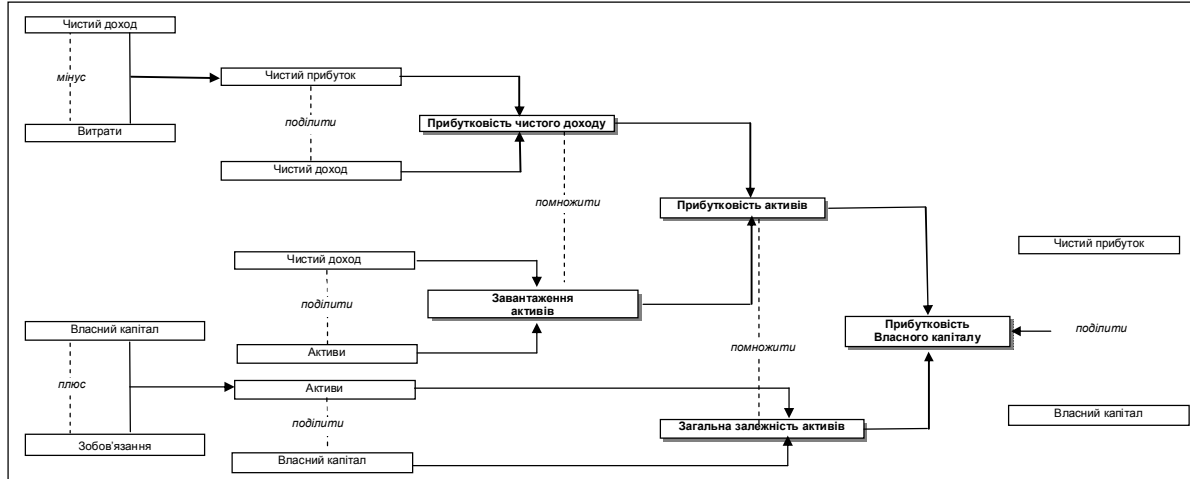

Рис. 1. Адаптована модель DuPont для ефективного управління потенціалом підприємства

На основі моделі DuPont можливо визначити елементи господарської діяльності, які створюють позитивні та негативні передумови для формування, накопичення та

використання ресурсного, господарського і вартісного потенціалів підприємства АПК України (табл. 1, рис. 2).

Таблиця 1. Розрахункові показники діяльності підприємства АПК України для побудови моделі DuPont

Показники	Алгоритм розрахунку	Періоди		
		минулий	поточний	прогнозний
1. Обсяг господарської діяльності за витратами (валова продукція), тис. грн.	1	35865,5	33055,3	25402,1
2. Чистий дохід (господарський потенціал), тис. грн.	2	36848,6	34959,1	27172,2
3. Ціна за одиницю продукції (витрат), грн.	$3=2/1$	1,0274110	1,0575962	1,0696840
4. Змінні витрати, тис. грн.	4	33502,8	27722,1	22060,3
5. Змінні витрати на 1 грн. чистого доходу, грн.	$5=4/2$	0,9092013	0,7929854	0,8118698
6. Постійні витрати, тис. грн.	6	2362,7	5333,2	3341,8
7. Витрати - всього, тис. грн.	$7=4+6=1$	35865,5	33055,3	25402,1
8. Чистий прибуток, тис. грн.	$8=2-7$	983,1	1903,9	1770,1
9. Прибутковість (рентабельність) чистого доходу, коп. (%)	$9=8/2*100$	2,74	5,76	6,97
10. Прибутковість (рентабельність) активів, коп. (%)	$10=8/13*100$	8,83	12,36	14,28
11. Завантаження активів, грн.	$11=2/13$	3,3	2,3	2,2
12. Прибутковість (рентабельність) власного капіталу, коп. (%)	$12=8/19*100$	13,61	18,24	20,58
13. Активи (майновий потенціал), тис. грн.	$13=14+15+16+17$	11133,6	15399,2	12398,4
14. Необоротні активи, тис. грн.	14	6035,4	9320,1	7114,6
15. Дебіторська заборгованість, тис. грн.	15	3594,7	3484,4	3484,1
16. Запаси, тис. грн.	16	1175,5	2266,1	1469,1
17. Грошові кошти, тис. грн.	17	328,0	328,6	330,7
18. Фінансові ресурси, тис. грн.	$18=13$	11133,6	11389,7	12398,4
19. Власний капітал (вартісний потенціал), тис. грн.	19	7223,8	10437,8	8600,8
20. Зобов'язання, тис. грн.	$20=13-19$	3909,8	4961,4	3797,6
21. Загальна залежність активів	$21=18/19$	1,5	1,5	1,4
22. Загальна залежність активів (рекомендоване значення)		2,5	2,5	2,5

- Основними перевагами даної адаптованої моделі є:
- 1) модель містить малу кількість розрахункових показників, що забезпечує низьку трудомісткість проведених розрахунків;
 - 2) інформаційні джерела для проведення оцінок є доступними, оскільки відображаються в основних формах фінансової звітності;
 - 3) можливо визначити фактори, які впливають на рівень ефективності управління майновим потенціалом;
 - 4) визначення ефективності управління майновим потенціалом в часі;
 - 5) можливість побудови даної моделі та проведення відповідного аналізу серед підприємств в регіональному аспекті, за видами економічної діяльності та формами власності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючий показник рентабельності власного капіталу відображає рівень прибутку безпосередніх власників чи акціонерів. Якщо показник високий, то й господарська діяльність, відповідно, розвивається успішно – наслідком чого є висока ринкова вартість акцій господарюючої системи, що надасть їй в майбутньому реальні можливості відносно легко порівняно з іншими суб'єктами господарювання залучати нові засоби для свого розвитку. Все це дозволить підприємству зростати, у відповідності з ринковими умовами господарювання, що надалі сприятиме збільшенню обороту та прибутків, й це призведе до подальшого збільшення вартості господарюючої системи та зростання добробуту її акціонерів.

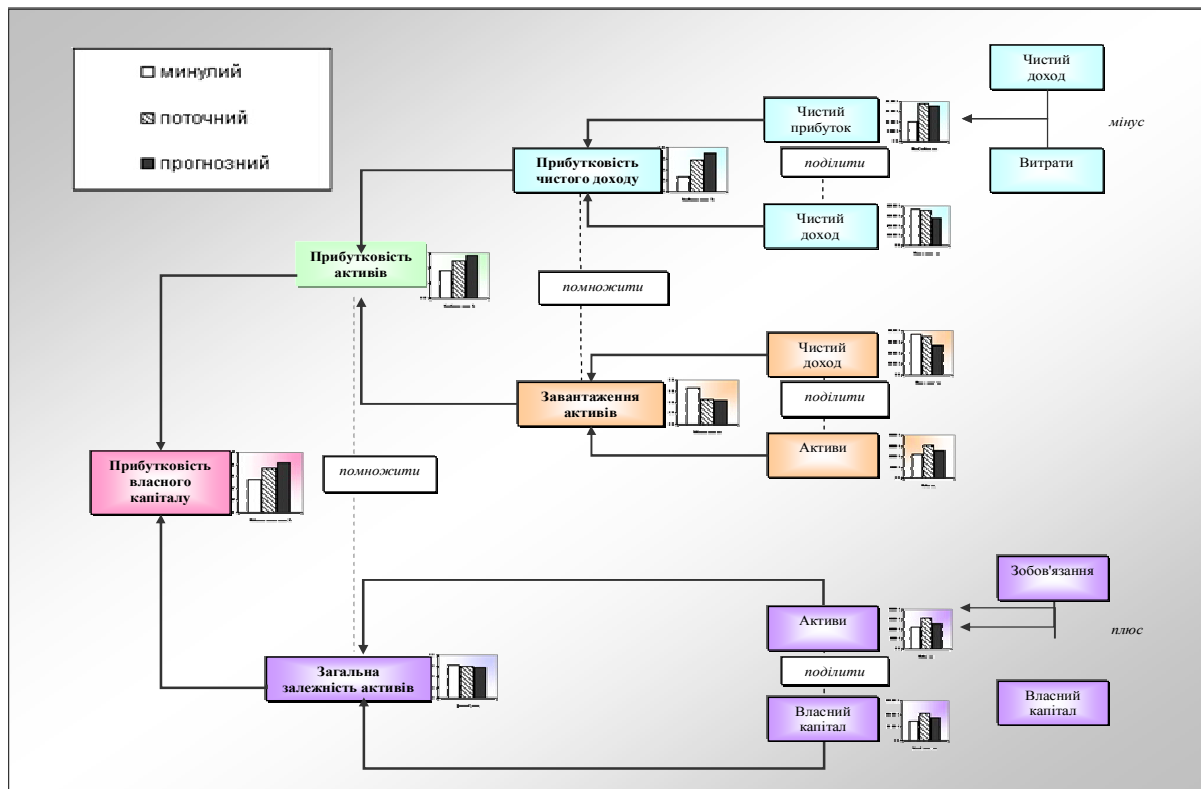

Рис. 2. Оцінка рівня ефективності управління потенціалом підприємства АПК України

На рівні підприємства високий показник рентабельності власного капіталу забезпечує стабільне його зростання. На загальнодержавному рівні даний показник сприяє залученню інвестицій за окремими видами економічної діяльності, зростанню національного багатства, валового національного продукту, а також збільшенню зайнятості населення.

Отже, рентабельність власного капіталу є чи не найголовнішим показником як окремих господарюючих систем, так і в цілому економіки країни.

Список використаної літератури:

1. Булатова Е. Прогноз об'єму продаж (модель Дюпона) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://marketing.fbc.ua/publication/26.10.2006/101>. 2. Дурицький І.М. Економіко-математичне моделювання ефективної взаємодії банків з підприємствами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спеціальність 08.03.02 "Економіко-математичне моделювання" / І.М. Дурицький. – К., 2002. – 19 с. 3. Ник Антилл, Кеннет Ли.

Оценка компаний. Анализ и прогнозирование с использованием отчетности по МСФО. – М.: "Альпина Бизнес Букс", 2007. 4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 "Баланс" від 31.03.1999 N 87 / Мінфін (Наказ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.liga.net. 5. Прибыль и затраты коммерческого банка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank-delo.info/subject1/article44.html>. 6. Саблук П. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / Саблук П. // Економіка України. – 2008. – № 12. – С. 4-18.

ДЕНИСЮК Олена Григорівна – аспірант кафедри економіки Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– формування та розподіл національного багатства підприємствами України;
– формування та використання майнового потенціалу суб'єктів господарювання України